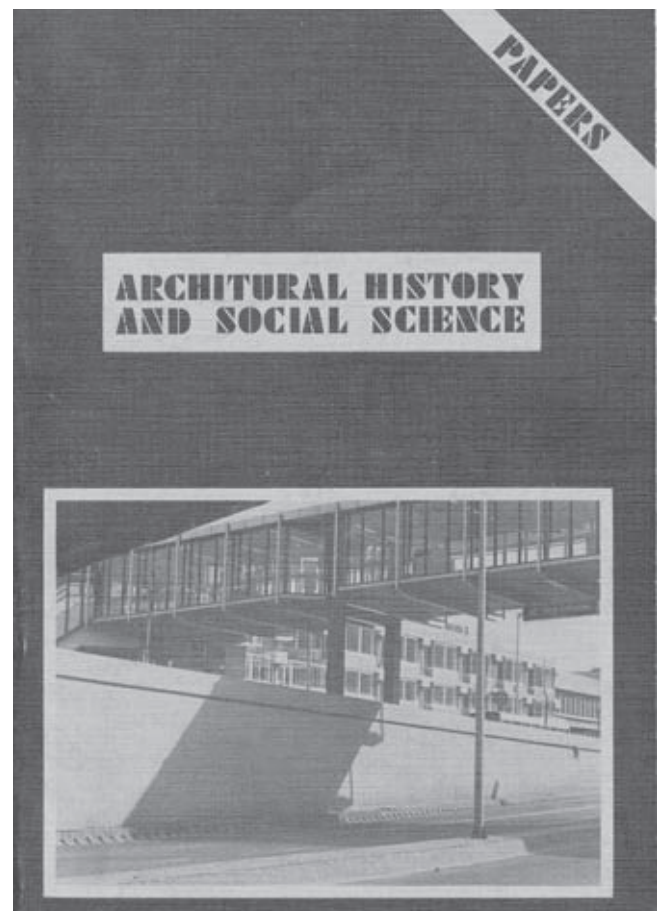
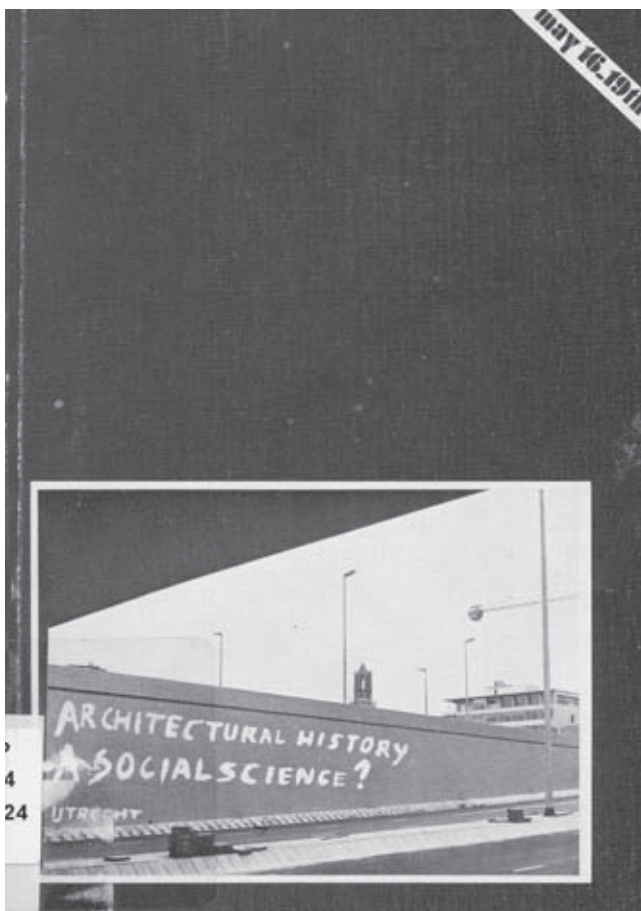

De uitdaging van de architectuurhistoricus

Freek Schmidt

Laten we eerlijk zijn, schrijven over architectuur is niet de ergste manier om je brood te verdienen. Woorden van die strekking gebruikte Rob Dettingmeijer ruim dertig geleden in zijn slotopmerkingen bij het mede door hem georganiseerde symposium aan de Universiteit Utrecht over de banden tussen architectuurgeschiedenis en sociale wetenschappen.¹ De woorden relativeerden de geëngageerde teneur van de rest van zijn betoog en van het symposium, waarin men actief zocht

naar vernieuwing van de architectuurgeschiedschrijving. Het doel in Utrecht was “to bring architectural historians and art history students from the Netherlands into contact with a number of recent currents and representations of currents in the architectural history and architectural criticism”.² Het symposium was een van de meest operationele daden in de laatste decennia van een discipline die in Nederland niet uitblinkt door kritische zelfreflectie en methodologische debatten. De

Afb. 1 Omslagen van *Architectural History. A Social Science? – Reader* (1977) en *Architectural History and Social Science – Papers* (1978) van het Symposium in Utrecht, 16-19 Mei 1977 (foto auteur)

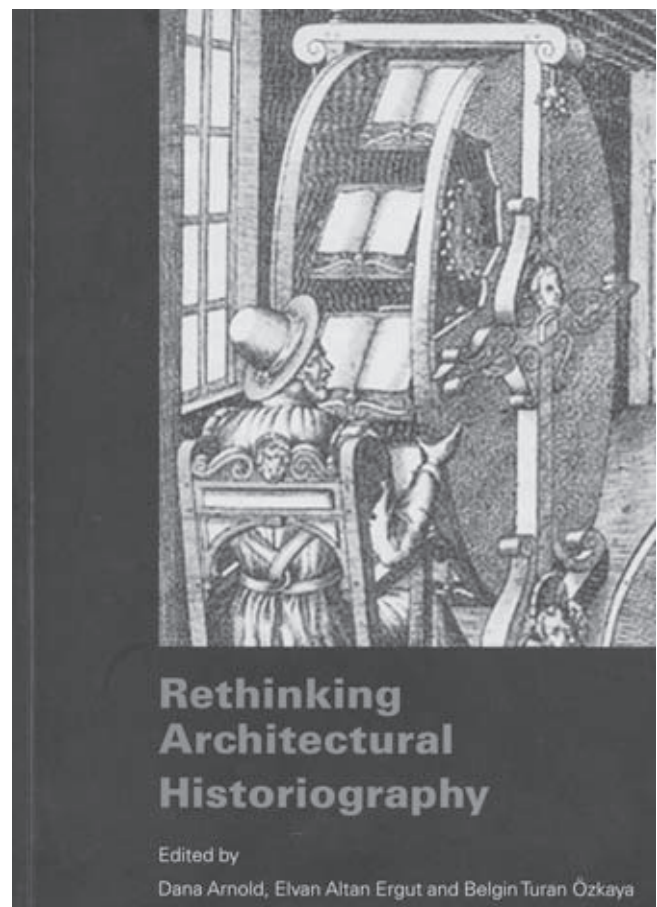
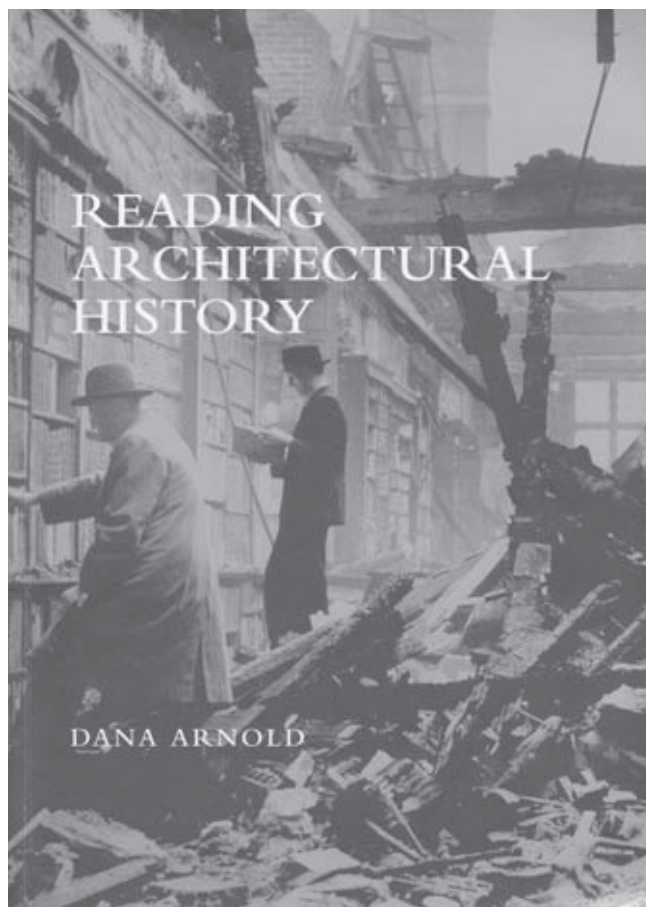
reader en de gepubliceerde papers van het symposium vormen lezenswaardige, maar soms wat weerbarstige documenten voor de architectuurhistoricus (m/v) met een zwak voor historiografie, ideeën- en mentaliteitsgeschiedenis. Hier vormen ze het vertrekpunt voor een tentatieve vogelvlucht over het Nederlandse architectuurhistorische landschap sinds 1977, waarin de uitdagingen voor de academische architectuurhistoricus centraal staan.

1977, social science?

Toenadering tot de sociale wetenschappen was het uitgangspunt van het symposium dat aan een grote groep vooraanstaande en geëngageerde architectuurhistorici vroeg of, en hoe men kon interveniëren in de vormgeving van de hedendaagse en toekomstige gebouwde omgeving, die men zich bij voorkeur voorstelde als 'non oppressive'. Het thema viel niet uit de lucht. Ook de architectuurhistoricus kan zich nu eenmaal moeilijk buiten zijn eigen tijd plaatsen en aan politiek engagement viel ook in de architectuurgeschiedschrijving niet te ontkomen. De algemene democratiseringstendens van eind jaren '60, begin jaren '70 en de dynamische protestcultuur

droegen bij aan een minder elitaire invulling en focus voor de architectuurgeschiedenis, die door de schaalverbreding naar ruimtelijke processen, stedenbouw, planologie, landschapsarchitectuur en sociale geografie een verdere verwijdering van de kunstgeschiedenis impliceerde.

Men zag een grote uitdaging voor de architectuurhistoricus om te ontrafelen hoe de bovenbouw de onderbouw beïnvloedde, of om de marxistische terminologie met zijn tektonische metaforen te vertalen: hoe men door analyse van het ontwerpproces waarin opvattingen vorm krijgen, gevestigde sociaal-maatschappelijke verhoudingen kon verklaren.³ Historische en esthetische argumenten konden de architectuurhistoricus een relevante speler maken in vragen over 'hoge' en 'lage' architectuur, over behoud en selectie bij grootschalige stadsuitbreiding, renovatie van sociale huisvesting, cityvorming en verkeersingrepen, en tot bondgenoot van de anonieme consument.⁴ De pogingen van 1977 kunnen behalve als een toenadering tot andere wetenschappen, ook gezien worden als een manier om architectuurgeschiedenis uit het juk van de kunstgeschiedenis te verlossen, en van de twee dominante stromingen in de traditionele kunsthistorische geschiedschrijving, die van de nadruk op de individuele kunstenaar, sinds Vasari, en

Afb. 2 Twee recente buitenlandse publicaties met studies van de manieren waarop architectuurhistorische interpretaties veranderen. Een uitdaging voor de Nederlandse architectuurhistoricus? (foto auteur)

die van de stijlgeschiedenis, sinds Winckelmann. De beperkingen daarvan zijn de laatste jaren alleen maar duidelijker in beeld gekomen.⁵

De organisatoren zagen hun hoge verwachtingen op het symposium gaandeweg teruggebracht tot een 'rather confused general impression' die ook in de pers werd opgemerkt.⁶ Ook op schrift lopen de uitingen van Geert Bekaert, Charles Jencks, Manfredo Tafuri en Alexander Tzonis, over de (gewenste) taak van de architectuurgeschiedenis nogal uiteen. Ondanks het ontbreken van consensus bleef het symposium niet onopgemerkt. De historische discipline zag volop kans zich te profileren als (marxistische) maatschappijkritiek, als ombudswerk voor de anonieme architectuur- en woonconsument, als hulpwetenschap voor ontwerpers, planners en als expertise voor erfgoedhoeders.

Het internationale karakter maakte het tot een referentie in andere onderzoeken die moesten bijdragen aan een groter bewustzijn van de epistemologische fundamenteën van diverse architectuurgeschiedenissen, toen zich in de vroege jaren '80 een grootscheepse zoektocht naar theorie aftekende.⁷ Minstens één generatie historici liep weg met het werk van Foucault, Habermas, Hadjinicolaou, Bourdieu, Barthes, Derrida, Baudrillard of de herontdekte Benjamin en Heidegger, en weefde dat goed- of kwaadschiks in de disciplinaire methodologie.

Die behoefte aan theorie droeg eraan bij dat de discipline internationaal meer geïnteresseerd raakte in zichzelf. Historiografie, de studie van de manieren waarop historische interpretaties veranderen, deed zijn intrede in de internationale architectuurgeschiedschrijving.⁸ David Watkin's *The Rise of Architectural History* (1980) was het eerste overzicht, gevolgd door een *Architectural Design Profile* over de methoden die hedendaagse kunst- en architectuurhistorici hanteerden in de analyse van het werk van hun voorgangers.⁹ Inspiratie kwam van de historiografen van de kunstgeschiedenis en van historici.¹⁰ Edward Hallet Carr vatte de noodzaak van historiografie op een voor architectuurhistorici aantrekkelijke manier samen: "Before you study history, study the historian. [...] Before you study the historian, study his historical and social environment. The historian, being an individual, is also a product of history and society; and it is in this twofold light that the student of history must learn to regard him".¹¹ De vragen waarmee de architectuurhistoricus zijn historisch bewustzijn ontwikkelt, worden altijd beïnvloed door zijn eigen positie en omstandigheden. Ze sturen zijn omgang met, en interpretatie van het 'bewijsmateriaal', de architectuur. Dit impliceert dat architectuur kan worden belicht vanuit telkens andere invalshoeken die steeds een nieuwe geschiedenis weergeven.¹² Om recht te doen aan een gebouw als cultureel artefact, is het dus noodzakelijk om te erkennen dat het kan voorkomen in diverse narratieven. Deze zienswijze, aanvankelijk als poststructuralistisch aangeduid, is intussen binnen de architectuurgeschiedschrijving algemeen aanvaard, maar was vóór 1977 zo goed als onbekend.¹³ Sindsdien heeft de architectuurgeschiedschrijving zich internationaal verzelfstandigd tot een autonome discipline die architectuur onderzoekt op uiteenlopende

schaalniveaus, van de individuele woning tot en met de vormgeving van de stad en de ordening van het landschap.¹⁴ Onderzoek naar urbanisatie, stads- en wooncultuur vonden onderdak en talrijke aan sociale studies ontleende thema's zijn geïntroduceerd.¹⁵ Naast de traditionele, documentaire en descriptieve geschiedschrijving nam multidisciplinair en interpretatief onderzoek naar de gebouwde omgeving en het cultuurlandschap toe. Het besef dat feiten nooit zomaar tot ons komen, maar als visuele en tekstuele bronnen (het archief), en onze interpretatie nodig hebben om historische betekenis en relevantie te krijgen, staat daarin centraal.

1986, *Archis*

Na 1977 is met enige regelmaat in Nederland geprobeerd door middel van incidenteel zelfonderzoek de balans op te maken. In 1986 organiseerden de Stichting Wonen, het Nederlands Documentatiecentrum voor de Bouwkunst en de Stichting Architectuur Museum – de drie instellingen die later zouden opgaan in het Nederlands Architectuurinstituut – een symposium in het verlengde van een themanummer van *Archis* over twintig jaar architectuurhistorisch onderzoek in Nederland. Het initiatief was mede ontstaan naar aanleiding van de levendige discussies over de methodologie van de architectuurgeschiedenis die buiten Nederland werden gevoerd.¹⁶

Met lichte weemoed werd gerefereerd aan de architectuurgeschiedenis als modern project, dat actief kon bijdragen aan maatschappelijke vooruitgang en een betere samenleving. Door kritiek en postmodern veelzijdige initiatieven was een onsamenhangend veld van onderwerpen, methoden en technieken ontstaan. Het ontbreken van een sterk wetenschappelijke methodische kern, gericht op innovatie en ontdekkingen, en de moeilijkheden die men ondervond om architectuurgeschiedenis voor een groot publiek aantrekkelijk te maken, kwamen naar voren. Over de mate waarin theoretische reflectie en methodische vernieuwing, die buiten Nederland op dat moment goed zichtbaar waren, ook in Nederland invloed uitoefenden, waren de meningen verdeeld.¹⁷

In 1986 leidde de drang van de overheid om het onderwijs te hervormen tot ongerustheid over de aantasting van de positie van de architectuurgeschiedenis.¹⁸ Het toen gesignaleerde risico, van het breed opleiden van amateurs met een algemene culturele vorming in plaats van professionals met substantiële historische, technische, stedenbouwkundige, landschapshistorische en planologische kennis, is sindsdien niet verdwenen. Goed opgeleide architectuurhistorici blijven nodig voor de waardering van het gebouwde erfgoed, voor deskundig advies op architectuur- en monumentenbeleid, voor een constructieve architectuurkritiek die in open contact staan met de ontwerpende en diverse historische disciplines. Dit brede werkveld bezorgt de architectuurgeschiedschrijving een valide maatschappelijke taak, die toen voor de buitenwereld onvolgende zichtbaar was. Het zou toch mogelijk moeten zijn om onderzoek naar architectuur – als ruimtelijke getuigenis van menselijk handelen, als culturele daad van de eerste orde –

Afb. 3 Amsterdam, bouwplaats van 'Het Nieuwe Rijksmuseum' van architectenbureau Cruz y Ortiz, mei 2010. Architectuurgeschiedenis een plaats geven in geschiedenis, kritiek, debat, ruimtelijk ontwerp en beleid. Een uitdaging voor de architectuurhistoricus? (foto auteur)

een plaats te geven in geschiedenis, kritiek, debat, ruimtelijk ontwerp en beleid?

1998, geschiedenis en kritiek

Twaalf jaar later kwam men in *Archis* terug op het thema, waarin ditmaal werd ingezoomd op de aanwezigheid van geschiedenis in het denken over architectuur van het verleden (architectuurgeschiedenis) en het heden (architectuurkritiek).¹⁹ Geert Bekaert benadrukte hoezeer geschiedenis telkens weer werd “gebruikt om een of ander actueel begrip van architectuur historisch te funderen”.²⁰ Een juist gebruik van geschiedenis zou kunnen bevorderen dat de verhouding tussen architectuur en haar eigen geschiedenis, bijvoorbeeld in de historisch verankerde vormelijkheid van bijvoorbeeld het Bauhaus, kritisch wordt benaderd. “Het is vanuit die historische situatie dat een andere, onafhankelijke, architectuurgeschiedenis zich nu opdringt, een die zich niet meer laat dicteren in welke richting ze moet kijken en tussen welke modellen ze kan kiezen, een die haar eigen historiografie kan ‘ontmaskeren’, een die verder gaat dan het toepassen van externe theorieën, en in staat is om zelf haar eigen object te bedenken. Dan bestaat de kans dat ze zelfs exemplarisch wordt in plaats van tweedehands en marginaal. In haar concrete object immers komen alle lijnen van het menselijke handelen op een originele manier samen”.²¹

Het themanummer bevatte ook een pleidooi voor de architectuurhistoricus die zich niet dienend naar de architectuur en de architectenwereld opstelt, maar zich kritisch verhoudt tot ontwerpers, en hen alleen dan tot object van onderzoek maakt wanneer hun positie een historisch belangwekkende wijziging ondergaat, of hun werk onze perceptie van de hedendaagse werkelijkheid beïnvloedt.²² Slechts wanneer de hedendaagse architectuur historisch significant is, is zij de aandacht van architectuurhistorici en critici waard. Met de onafhankelijke kritiek van de architectuurhistoricus was het in 1998 niet goed gesteld volgens Diane Ghirardo, die 14 jaar eerder al de schijnwerkelijkheid van de contemporaine architectuur had benoemd met ‘the architecture of deceit’.²³ “De viering van het werk van sterarchitecten moet doorgaan voor kritiek”, maar kritiek hoort minder over esthetiek te gaan dan over “een omvattende aanpak, met aandacht voor bouwpolitiek, voor de sociale, milieutechnische, economische en ecologische aspecten” en architecten in opleiding moeten aan die bredere visie worden blootgesteld om doelmatig te kunnen ontwerpen. De kritiek kan hier leren van de architectuurgeschiedenis zoals die op steeds meer plaatsen wordt uitgeoefend sinds 1977, waarin esthetiek is teruggebracht tot een aspect van de analyse van het historische object.

In het architectuurdebat in Nederland speelde architectuurgeschiedenis, in tegenstelling tot het buitenland, geen rol van betekenis, zo constateerde Ed Taverne, hoogleraar architec-

Afb. 4 Hilversum, voormalige sanatorium Zonnestraal, hoofdgebouw achterzijde. De kritische benadering van historisch verankerde vormelijkheid en onderzoek naar de verhouding tussen architectuur en haar geschiedenis. Een uitdaging voor de architectuurhistoricus? (foto: Creative Commons, 2007)

tuurgeschiedenis aan de Universiteit van Groningen, in 1998. Dat hing samen met de institutionele inbedding van historisch onderzoek in de technische architectenopleiding elders, terwijl die in Nederland is ondergebracht bij de cultuurwetenschappen, en geschiedenis en kritiek ook door de bloeiende Nederlandse architectuur overbodig zijn gemaakt.²⁴ Een brede, kritische en historische reflectie op architectuur maakte geen deel uit van de Nederlandse praktijk en in het maatschappelijke debat over grote bouwopgaven en prestigieuze projecten participeerde de architectuurhistoricus als vakman onvoldoende, waardoor “het bewustzijn dat architectuur een maatschappelijke, culturele en historische dimensie heeft en dat die ook helemaal uitgesproken moet worden en dat daarover moet worden gediscussieerd, ontbreekt”.²⁵

Tegelijkertijd miste het onderzoek naar de architectuur van het verleden op dat moment historiografische scherpte. Daardoor kon het gebeuren dat bijvoorbeeld een sterk door een modernistisch-reductionistische architectuuropvatting gekleurde geschiedenis als die van Rudolf Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism* (1949), in Nederland zonder enige relativisering kon voortbestaan in de architectuurhistorische methodologie en vraagstellingen, en op veel plaatsen nog als standaardliteratuur over het ontwerpen in de Renaissance wordt aanbevolen aan kunsthistorici en architecten in opleiding.²⁶ Zo werd kort voor de millenniumwisseling de verbondenheid tussen geschiedenis en hedendaagse praktijk benadrukt, en daarmee een uitdaging geboden aan de Nederlandse architectuurhistoricus op het snijpunt van geschiedenis en kritiek.

2006, Posities

In 2006 werden de rol en de betekenis van de architectuurhistoricus op maar liefst drie plaatsen geëvalueerd, op een moment dat er internationaal ook grote activiteit rond de positionering van de architectuurgeschiedenis plaatsvond.²⁷ In Nederland verscheen het themanummer ‘Posities. Gedeelde gebieden in historiografie & ontwerppraktijk’ van het

Nederlands/Engelstalige *Oase*.²⁸ Observatie van de internationale zelfreflectie onder architectuurhistorici leidde tot de constatering: “De huidige architectuurhistoriografie is, wellicht meer dan ooit, een kritische discipline die een ander instrumentarium en een andere taakstelling hanteert dan de kunsthistoriografie en zoekt naar een specifieke autonomie binnen het brede veld van disciplines waarmee ze in wisselwerking staat”.²⁹ In *Oase* werden de ‘posities’ vervolgens op internationaal niveau geobserveerd, waarbij Tafuri’s begrippen theorie en geschiedenis als leidraad werden genomen om de relaties tussen architectuurhistorici en architecten op het gebied van theorie en praktijk, geschiedenis en kritiek te belichten.³⁰ Ook voor Tafuri geldt dat zijn standpunten grotendeels voortkwamen uit zijn omstandigheden: opgeleid als architect maar zijn leven lang werkzaam als historicus binnen een architectenopleiding (Venetië), moest hij voortdurend zijn omgang met geschiedenis legitimeren. Het bracht hem tot de opvatting dat er geen kritiek is, slechts geschiedenis: het voortschrijdende verleden is het archief dat de historicus ontsluit om door de architect te kunnen worden ingezet in de (ontwerp)praktijk. Die ontsluiting moet dan wel zodanig gebeuren dat er richtlijnen voor de toekomst uit voortvloeien. “De historicus, zo stelt Tafuri, bezondigt zich niet aan de constructie van beelden die naar de toekomst verwijzen, maar bekleedt de positie van de provocateur die de historische beelden ondermijnt waarop de architectuurtheorie, en dus de architectuurpraktijk, zich baseren. Zowel het – noodgedwongen – provisorisch gebruik dat architecten van historische beelden maken als het verstorende karakter van historisch materiaal dat dient als katalysator voor de deconstructie van historische beelden, maakt een permanente uitwisseling tussen historici en architecten noodzakelijk”.³¹ Hernieuwde historiografische interesse bracht zo, in overeenstemming met een nieuwe internationale tendens, een aantal kansen voor de architectuurhistoricus als eigenstandige kracht in de hedendaagse ontwerpcultuur naar voren. Daartegenover zijn twee verkenningen van binnenlandse architectuurhistorische bedrijvigheid te plaatsen.

2006, Monumenten

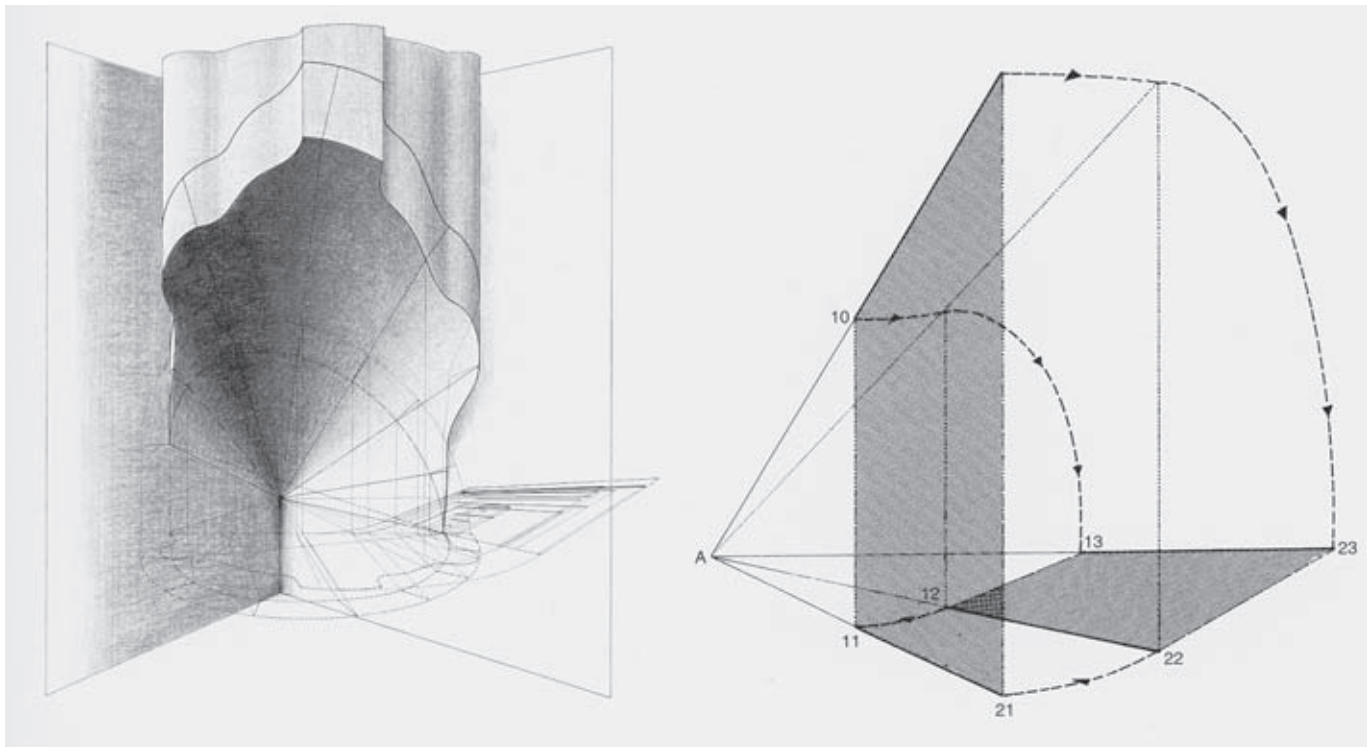
“Het spreken en schrijven over monumenten en al helemaal het handelen is steeds minder het exclusieve terrein van de architectuurgeschiedenis”, zo concludeerde Rob Dettingmeijer in een themanummer van dit bulletin uit 2006, ter gelegenheid van de verschijning van de laatste delen van de voor de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) geproduceerde reeks *Monumenten in Nederland*.³² Men zag de afronding als een keerpunt. Hoewel er altijd aanleiding zal bestaan tot duiding, waardebeoordeling en betekenisgeving van het monument in zijn omgeving, zou de beschrijvingstraditie plaats kunnen maken voor nieuwe, ontwikkelingsgerichte expertise.³³ De feestelijke viering van de voltooiing van de reeks ten spijt, was in de erfgoedpraktijk al jarenlang een bureaucratisering gaande vanuit een dienst die zich wel tooide met de naam kennisinstituut, maar niet over de benodigde kritische zelfreflectie leek te beschikken. Het actualiseren van het monumentenregister binnen de toenmalige RDMZ was een bijna mechanische, kritiekloze exercitie van een bedroevend laag intellectueel niveau geweest, zonder uitdaging voor de ambitieuze architectuurhistoricus.

In de gemoderniseerde monumentenzorg die zich momenteel ontwikkelt, kan de architectuurhistoricus met zijn kennis uiteenlopende rollen vervullen, zoals ook elders in dit nummer wordt beschreven en beargumenteerd. Ook hier kan de architectuurhistoricus als criticus opereren en zich de rol van ont-

wikkelingsgerichte expert toe-eigenen. Hij kan met kennis van de hedendaagse architectuur en de historische bouws substantie, met historisch besef en met het oproepen van de historische sensatie die de kern van zijn expertise vormen, de kwaliteit van elke ontwikkeling zo goed mogelijk proberen vast te stellen. Bovendien kan de architectuurhistoricus in een rol die hij nu nog onvoldoende vervult, als criticus mede het debat vormgeven over restauratie, vernieuwbouw, ‘creatieve’ herontwikkeling en ‘gentrification’, dat in Nederland nu nog vaak bij de praktijk achterblijft. Tot slot kan hij ook hier de historiografische dimensie toevoegen, door te wijzen op de culturele dynamiek waarbinnen de duiding, waardebeoordeling en betekenisgeving van het gebouwde erfgoed zich altijd heeft afgespeeld.³⁴ Niets is immers zo veranderlijk als de waardering voor een monument.

2006, Output

De derde verkenning van 2006 betrof een *Bibliografie van Nederlandstalige publicaties op het gebied van de Architectuur, Stedebouw en Ruimtelijke ordening, Tuin- en Landschapsarchitectuur, Monumentenzorg en Bouwhistorie* over de jaren 2000-2005, die interessante gegevens opleverde over de output van Nederlandse architectuurhistorici.³⁵ De Nederlandse architectuurgeschiedschrijving richt zich in hoge mate op het onderzoek van de architectuur in Nederland en de Nederlandse invloedssfeer, terwijl buitenlandse architectuur-

Afb. 5 Analytische tekeningen uit Robin Evans' *The Projective Cast. Architecture and its Three Geometries* (1995) naar Philibert de l'Orme's tromp van het Chateau d'Anet uit diens *Le Premier Tome de l'Architecture* (1549-1551). De provocateur die historische beelden ondermijnt waarop de architectuurtheorie, en dus de praktijk, is gebaseerd. Een uitdaging voor de architectuurhistoricus?

Afb. 6 Amsterdam, Het voormalige stadhuis van Amsterdam, gebouwd vanaf 1648, sinds 1806 Koninklijk Paleis, ingepakt ten behoeve van gevelreiniging, mei 2010. Restauratiekritiek. Een uitdaging voor de architectuurhistoricus? (foto auteur)

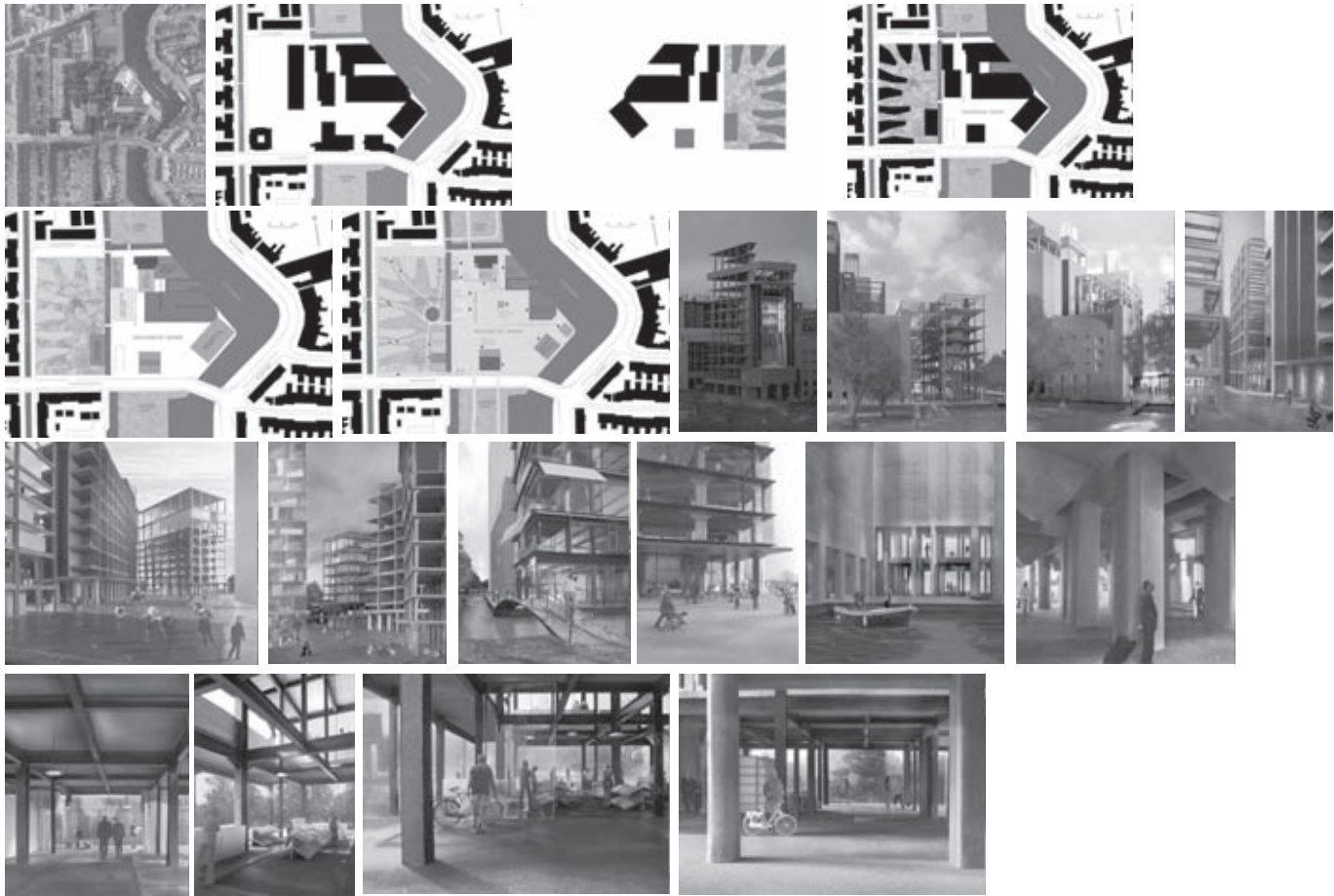
historici pas interesse voor Nederland opvatten met het aanbreken van de 20e eeuw en het werk van Berlage. De enigszins gebrekkige internationale aansluiting is deels te verklaren door de greep die de ontwerpende disciplines en de erfgoedindustrie op het Nederlandse territorium uitoefenen. Zij genereren een grote belangstelling en een voortdurende behoefte aan informatie, adviezen, studies en onderzoeken die voornamelijk nationaal gericht zijn, met een daarbij passende vraagstelling.

Die output wijst op de sterke wortels van de Nederlandse architectuurgeschiedschrijving in de opkomende erfgoedindustrie. De eerste schrijvers over Nederlandse architectuur waren oudheidkundigen en architecten die, gedreven door de urgentie historisch belangwekkende gebouwen en plekken voor het nageslacht te behouden, een staalkaart aan monumenten met historische en sprekende architectonische kwaliteiten collectioneerden. Daarmee werd niet alleen de blauwdruk voor ruim een eeuw monumentenbeleid geleverd, maar ook de basis gelegd voor de Nederlandse architectuurgeschiedenis.³⁶ Beide verdienen hoognodig een gedegen historiografische toetsing die kan laten zien dat die initiatieven sterk gekleurd waren door nationale sentimenten die toen heel Europa in hun greep hadden, de doorbraak van 'een nieuwe wereld' die als vooruitgang de oude dreigde te vermaken, en architectonische opvattingen die werden beheerst

door aan de antieken ontleende beschavingsidealen met een nadruk op zuiverheid en authenticiteit, die tegenwoordig aanleiding geven tot groeiende maatschappelijke onrust. De Nederlandse architectuurhistoricus is nog niet voldoende losgekomen van negentiende-eeuwse kunsthistorische oordelen en drang tot nationale, culturele en professionele distinctie. Gerichte historiografie van de architectuur en de monumentenzorg kan dit onderzoeken en aanleiding geven tot nieuwe gezichtspunten.

De uitdaging

Een discipline die niet geïnteresseerd is in zichzelf, kan zichzelf ook niet corrigeren of verbeteren. Historiografie is het stiefkindje van de Nederlandse vakuitoefening. Theoretische reflectie en wetenschappelijke innovatie zijn eenmanszaken. De Nederlandse architectuurhistoricus (m/v) is zich over het algemeen niet bewust van zijn eigen positie en zijn potentiële aantrekkingskracht voor andere disciplines. Liever documenteert en classificeert hij de historische substantie of analyseert het denkraam van de architect en ontwerper, dan dat hij zich stort op een kritische historiografie of bespiegelingen over de toekomst van het vak – nationaal en internationaal – en hoe een plaats op te eisen te midden van inter- en multidisciplinaire academische trends.

Afb. 7 Leiden, 'De Meelfabriek City', een project van herontwikkeling en stedelijke vernieuwing. Masterplan zoals gepresenteerd op <http://www.demeelfabriek.nl/nl/masterplan> (mei 2010). Kritische reflectie op 'creatieve' herontwikkeling en 'gentrification'. Een uitdaging voor de architectuurhistoricus?

Het vak is springlevend, werd onlangs weer benadrukt.³⁷ Maar naast het bedienen van de markt lijkt een groeiende behoefte aan duiding en herinterpretatie van de betekenis van architectuur in de maatschappij voelbaar. Het feit dat de prestigieuze Maaskant-prijs voor architectuur van de stad Rotterdam dit jaar is toegekend aan een architectuurhistoricus, Auke van der Woud, wijst op een brede behoefte aan herziening van de geschiedschrijving van de Nederlandse openbare ruimte, waarin nieuwe accenten worden geplaatst.³⁸ Men ziet uit naar een herijking van de geschiedenis die uitnodigt om de monumenten en de hedendaagse gebouwde omgeving met een nieuwe historische visie te lijf te gaan. De architectuurhistoricus blijkt dus werkelijk in staat om met zijn visie de historische beeldvorming te ondermijnen waarop de huidige architectuurtheorie, en dus ook de architectuurpraktijk, zijn gebaseerd. Het geeft aan dat een groot algemeen en professioneel publiek klaar is voor een meer operationele geschiedenis. Nu de architectuurhistoricus nog.

Noten

- ¹ R. Dettingmeijer, 'The interest of an art historian', in: R. Dettingmeijer, W. Reinink en J. Roding (red.), *Architectural History and Social Science. Papers of the Symposium held at Utrecht 16-19 May 1977*, Utrecht 1978, 95-97.
- ² Idem, 'introduction', 3.
- ³ R. Dettingmeijer, 'The interest of an art historian', in: Dettingmeijer e.a. 1978, 96.
- ⁴ W. Reinink, 'The consumer perspective', in: R. Dettingmeijer e.a., *Architectural history a social science? Reader. Symposium Utrecht 16-19 May, 1977*, Utrecht 1977, 5-7.
- ⁵ A. Payne, 'Architectural history and the history of art: a suspended dialogue', *Journal of the Society of Architectural Historians* 58 (1999), 292-299; E. Fernie, 'Art history and architectural history', in: D. Arnold, E.A. Ergut en B.T. Özkaya (red.), *Rethinking Architectural Historiography*, Londen/New York 2006, 17-23; N. Stieber, 'Architecture between disciplines', *Journal of the Society of Architectural Historians* 62 (2003), 176; N. Stieber, 'Space, time, and architectural history', in: Arnold e.a. 2006, 171-182.

- ⁶ Dettingmeijer e.a. 1978, 4.
- ⁷ D. Porphyrios (guest editor), *On the Methodology of Architectural History*, *Architectural Design Profile*, Londen 1981.
- ⁸ H. Conway en R. Roenisch, *Understanding Architecture. An introduction to Architecture and Architectural History*, Londen/New York 2005 (second edition), 34.
- ⁹ D. Watkin, *The Rise of Architectural History*, Londen 1980; D. Porphyrios (guest editor), *On the Methodology of Architectural History*, *Architectural Design Profile*, Londen 1981. Reflectie op architectuurgeschiedenis en ontwerptheorieën wisselden elkaar af in het invloedrijke tijdschrift *Oppositions* (1973-1984).
- ¹⁰ De historiografie van de kunstgeschiedenis is omvangrijk. Enkele titels: Michael Podro, *The critical historians of art*, New Haven en Londen 1982; E. Fernie, *Art history and its methods, a critical anthology*, Londen 1995; D. Preziosi (ed.), *The art of art history: a critical anthology*, Oxford 1998. In de Nederlandse overzichten komt de architectuurgeschiedenis incidenteel ter sprake: M. Halbertsma en K. Zijlmans (eds.), *Gezichtspunten. Een inleiding in de methoden van de kunstgeschiedenis*, Nijmegen 1993; Y. Marcus-de Groot, *Kunsthistorische vrouwen van weleer. De eerste generatie in Nederland vóór 1921*, Hilversum 2003. P. Hecht, A. Hoogenboom en C. Stolwijk (red.), *Kunstgeschiedenis in Nederland. Negen opstellen*, Amsterdam 1998, bevat een aantal verkenningen, waaronder specifiek op het gebied van de architectuurgeschiedenis: L. Bosman, 'De geschiedenis van de Nederlandse architectuurgeschiedenis: middeleeuwse bouwkunst', 63-87.
- ¹¹ E.H. Carr, *What is history? The George Macaulay Trevelyan Lectures Delivered at the University of Cambridge January-March 1961*, New York, 1961, 54; Watkin 1980, ix; D. Arnold, *Reading Architectural History*, Londen 2002, 5, 35.
- ¹² A. Ballantyne, 'Architecture as evidence', in: Arnold e.a. 2006, 37-49: 48.
- ¹³ Hetzelfde geldt voor de omschrijving van architectuurgeschiedenis als gericht op 'understanding all types of building and studying the built environment in its many different historical contexts' in een recente algemene introductie tot de architectuur. Conway en Roenisch 2005, 37. Zonder het sinds de jaren '70 opgekomen zelfonderzoek en de vermenigvuldiging van invalshoeken had een relativering van de canon op het niveau van het overzicht, zoals Spiro Kostof's, *A History of Architecture. Settings and Rituals*, New York/Oxford 1985, niet geschreven kunnen worden. Zijn 'The story of what we built' (7-19) geeft de totale context van de architectuur weer en hoe die bestaat uit de 'oneness', 'setting', 'community' en 'meaning of architecture' die van belang zijn voor het onderzoek van architectuur als 'social act'. Zie vertaling in H. Heynen e.a. (red.), *'Dat is architectuur'. Sleutelteksten uit de twintigste eeuw*, Rotterdam 2004, 574-578.
- ¹⁴ Stieber 2003, 176-177. E. Blau e.a., 'Architectural History 1999/2000': speciaal nummer van *Journal of the Society of Architectural Historians* 58(1999), no. 3.
- ¹⁵ D. Arnold, *Reading Architectural History*. Londen 2002, hfdst 4 (social histories) en 6 (gender).
- ¹⁶ H. van Dijk e.a., 'Architectuurhistorisch onderzoek in Nederland', *Archis* 1 (1986) 6, 13-51, in het bijzonder: D. Boasson en M. van Giersbergen, 'Architectuurgeschiedenis in Nederland. Verschuivingen in de periode 1965-1985', 14-28; E. Taverne, 'Vragen aan een prille discipline. De geschiedenis van een ruimtelijke planning in Nederland', 40-43; H. van Dijk, 'Ontwerpers en historici. Ploegendienst in de mijngangen van de geschiedenis', 47-51; R. Brouwers e.a. (red.), *Architectuur historisch onderzoek. Verslag van een symposium*, Amsterdam [Stichting Wonen] 1988, 68; D. Porphyrios (guest editor), *On the Methodology of Architectural History*, *Architectural Design Profile*, Londen 1981.
- ¹⁷ Brouwers e.a. 1988, 'discussie bij thema IV' (De academische onderzoekspraktijk), 67-69. In de discussie en de aanleiding tot het Archis-nummer en het symposium, werd vaak gerefereerd aan Dettingmeijer.
- ¹⁸ Brouwers e.a. 1988. Zie met name de uiteenzettingen van A. van der Woud over de Academische onderzoekspraktijk, 60-63 en het slotbetog van E. Taverne, 86-92.
- ¹⁹ Thema 'Geschiedenis & Recycling', *Archis* 12(1998) 10, 8-41; O. Bouman, 'Geschiedenis na haar einde', *Archis* 12(1998) 10, 8. Hierop volgden in *Kunstlicht* interviews met de toenmalige hoogleraren architectuurgeschiedenis van vijf Nederlandse letterenfaculteiten en de hoofdredacteur van Archis: L. Vlassenrood, 'Kunstgeschiedenis bestaat niet. Een interview met Ole Bouman', en F. Schmidt, 'Architectuur en kunstgeschiedenis. Interviews met Manfred Bock, Aart Mekking, Koen Ottenheym, Ed Taverne en Auke van der Woud', *Kunstlicht* 20(1999), resp. 8-11, 32-41.
- ²⁰ G. Bekaert, 'Geschiedenis of oorspronkelijkheid?', *Archis* 12(1998) 10, 15-17.
- ²¹ Idem, 17.
- ²² W. Vanstiphout, 'Us and them. Architecten en architectuurhistorici in Nederland', *Archis* 12(1998) 10, 18-21.
- ²³ D. Ghirardo, 'Bedrog in de architectuur. De stand van de Amerikaanse kritiek, een manifest', *Archis* 12(1998) 10, 9-13.
- ²⁴ A. Oosterman en L. Vlassenrood, 'De positie van geschiedenis en kritiek in de Nederlandse architectuur. Interview met Ed Taverne', *Archis* 12(1998) 10, 23-31.
- ²⁵ Idem, 25.
- ²⁶ C. van Eck, 'Wittkower revisited. Modernistische architectuurgeschiedenis', *Archis* 12(1998) 10, 32-41; R. Wittkower, *Architectural principles in the Age of Humanism*, Londen 1949; Idem, *Grondslagen van de architectuur in het tijdperk van het humanisme*, Nijmegen 1996. Deze Nederlandse vertaling bevat als nawoord een vertaling van: H.A. Millon, 'Rudolf Wittkower, "Architectural Principles in the Age of Humanism": Its Influence on the Development and Interpretation of Modern Architecture', *Journal of the Society of Architectural Historians* 31(1972), 83-91. Voor een gedetailleerde historiografische contextualisering, zie A. Payne, 'Rudolf Wittkower and Architectural Principles in the Age of Modernism', *Journal of the Society of Architectural Historians* 53(1994), 322-342. Zie ook: C. van Eck, 'Architectuurtheorie tussen wetenschap en ontwerpleer in Italiaanse architectuurtraktaten van de late zestiende eeuw', *Theoretische geschiedenis*, 26(1999), 351-367; H. de Mare, *Het huis en de regels van het denken. Een cultuurhistorisch onderzoek naar het werk van Simon Stevin, Jacob Cats en Pieter de Hooch* [dissertatie Vrije Universiteit] Amsterdam 2003, 32-35.
- ²⁷ Internationale conferentie van Institut National de l'Histoire de l'Art (INHA) en Society of Architectural Historians (SAH), 'Changing Boundaries: Architectural History in Transition', 31 Augustus – 4 September 2005, Parijs. Speciale thema's werden behandeld: 'Learning from Interdisciplinarity', *Journal of the Society of Architectural Historians* 64(2005), 417-440; 'Learning from Architectural

- History', *Journal of the Society of Architectural Historians* 65 (2006), 5-24.
- ²⁸ Oase (2006) 69.
- ²⁹ 'Redactioneel', *Oase* (2006) 69, 7.
- ³⁰ A. Leach, 'De provisionele autonomie van de historicus bij Tafuri', *Oase* (2006) 69, 15-29. Zie verder: A. Leach, *Manfredo Tafuri: Choosing History*, Gent 2007; R. Hoekstra, *Building versus Bildung. Manfredo Tafuri and the construction of a historical discipline*, [Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen] 2005.
- ³¹ Leach 2006, 17.
- ³² R. Dettingmeijer, 'Monument, geschiedenis en zorg', *Bulletin KNOB* 105(2006), 223-228: 223.
- ³³ F. Asselbergs, 'Een KB kan worden ingetrokken', *Bulletin KNOB* 105 (2006), 201-202: 202.
- ³⁴ Enkele recente overheidspublicaties waarin architectuurgeschiedenis een substantiële rol speelt of zou kunnen spelen: K. Bosma, *Het post-Belvederetijdperk: Cultuurhistorisch beleid verankerd in de ruimtelijke ordening en in de ontwerpogave*. Essay van Koos Bosma, met een advies en annotaties van het College van Rijksadviseurs, Den Haag [Atelier Rijksbouwmeester] 2008; Voor de modernisering van de monumentenzorg, zie de Beleidsbrief op <http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/u6/Beleidsbrief> (geraadpleegd 19 april 2010). Voor het NWO-programma Culturele dynamiek, dat bijdragen wil leveren aan oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken waarin cultuur en de dynamiek van cultureel erfgoed centraal staan, zie http://www.nwo.nl/NWOHome.nsf/pages/NWOA_6J8FRJ (geraadpleegd 19 april 2010).
- ³⁵ *Bibliografie Architectuur, Stedebouw en Ruimtelijke ordening, Tuinen en Landschapsarchitectuur, Monumentenzorg en Bouwhistorie 2000-2005* [samenvatting N. Smit; inleiding F. Schmidt] [uitgave: Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici], Utrecht 2006 (www.kunsthistorici.nl).
- ³⁶ Een vergelijkbare ontwikkeling heeft zich voorgedaan in Engeland, waar oorlogsdreiging aanleiding was tot het snel in kaart brengen van het Engelse monumentenbestand en binnen een decennium de basis legde voor de geschiedenis van de Engelse architectuur. De kritisch evaluatie daarvan liet vervolgens lang op zich wachten. Arnold 2002, 11, 83-108; B. Arciszewska and E. McKellar (eds.) (2004), *Articulating British Classicism. New approaches to Eighteenth-century Architecture*, Aldershot 2004.
- ³⁷ J.E. Bosma, *De verbeelding van tent en piramide. Architectuurgeschiedenis tussen dienstbaarheid en autonomie*, oratie Vrije Universiteit Amsterdam, 2 november 2006.
- ³⁸ Het juryrapport vermeldt "Ook deinst Van der Woud er niet voor terug vastgeroeste academische beelden en reputaties omver te werpen en te pleiten voor een andere architectuurgeschiedenis. Met zijn boeken *Waarheid en karakter* (1997) en *Sterrenstof. Honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur* (2009) zette hij vraagtekens bij de reputaties van Berlage en Cuypers en stelde dat rond deze figuren een mythevorming is ontstaan die continu kritiekloos wordt herhaald." Persbericht Stichting Rotterdam Maaskant, <http://www.rotterdammaaskant.nl/?id=24> (geraadpleegd op 8 april 2010).

Sterk in restauratie en behoud van het Rijksmonument

www.vroomarch.nl

architectenbureau

Vroom

Keizersgracht 181
1016 DR Amsterdam

020 620 81 32
info@vroomarch.nl

Wij zijn lid van de BNA en de VAWR